

Posudek na diplomovou práci "Vliv normativních faktorů na environmentálně šetrné spotřební chování"

Autorka diplomové práce: Bc. Barbora Dubcová

1. Předmět, kontext práce a členění práce

Jak vyplývá již z jejího titulu, tato diplomová práce se zabývá vlivem sociálních norem na proenvironmentální chování. Konkrétně se tato práce zabývá vlivem deskriptivních sociálních norem na záměr spotřeby exotického ovoce a balenou vody. Tato práce tak zapadá do kontextu řady současných empirických studií, které poukazují na vliv normativních vlivů na environmentálně významné chování (např. Cialdini, 2003; Schultz, 1999; Schultz, 2007, 2007; Schultz, 2014; Smith et al., 2012, 2012; Smith & Louis, 2008; Urban, Zvěřinová, & Ščasný, 2012).

Práce je členěna do čtyř kapitol. První dvě kapitoly obsahují teoretický úvod a pojednávají o konceptech proenvironmentálního chování a sociálních norem, třetí kapitola představuje metodu randomizovaného experimentu a čtvrtá kapitola představuje výsledky čtyř randomizovaných experimentů, které se zaměřovaly na zkoumání vlivu deskriptivních norem na záměr spotřeby exotického ovoce a balené vody.

2. Hypotézy

Autorka původně zamýšlela testovat hypotézu o moderujícím vlivu obecných environmentálních postojů na efekt normativních vlivů na environmentálně významné chování. V průběhu řešení projektu se však ukázalo, že testování této hypotézy by bylo příliš náročné z metodologického i praktického hlediska, a proto se autorka rozhodla svou výzkumnou hypotézu přeformulovat a dále se zabývala již jen vlivem deskriptivních sociálních norem na záměr environmentálně významného chování (tj. záměr spotřebovat exotické ovoce a balenou vodu). Takový krok je v empirickém výzkumu běžný a s nutností přeformulovat výchozí výzkumné hypotézy se setkal každý vědec zabývající se empirickým výzkumem. Jako pozitivní je třeba hodnotit fakt, že autorka se dokázala s touto situací dobře vyrovnat a výzkumný problém vhodně přeformulovat.

3. Metoda práce

V práci byla využita metoda randomizovaného experimentu, která se pozvolna stává úhelným kamenem sociálních věd (Webster & Sell, 2007). Fakt, že si autorka zvolila metodu randomizovaného experimentu, odpovídá dobře zvolené výzkumné otázce (tj. kauzální vliv deskriptivních norem na environmentálně významné chování). Využití nenáhodných vzorků v kombinaci s randomizovanými experimenty je, jak správně autorka upozorňuje (s. 49), přijatelné a u teoreticky zakotvených experimentů nesnižuje jejich externí validitu (Zelditch, 2007). Autorka se musela učit tvorbu randomizovaných experimentů, stejně jako prakticky všechny metody kvantitativní analýzy dat využité v práci, během psaní diplomové práce.

4. Přínosy práce

Přínos práce vidím v tom, že se autorce podařilo empiricky ukázat, že deskriptivní normy mohou ovlivňovat environmentálně významné chování i v situacích, kdy je deskriptivní norma relativně obecná. Dosavadní studie (např. Smith et al., 2012; Smith & Louis, 2008) ukazují, že vliv deskriptivních norem na

environmentálně významné chování najdeme pouze v případě, kdy se jedná o deskriptivní normy vztažené k blízké referenční skupině. Tato diplomová práce však ukazuje, že deskriptivní normy mohou chování ovlivňovat i tehdy, pokud se jedná o relativně obecnou referenční skupinu, s níž se však člověk alespoň do určité míry identifikuje. Tento poznatek je velice cenný, protože posouvá naše chápání vlivu sociálních norem na chování. Abychom získali jistotu, že tento výsledek není metodologickým artefaktem, bylo by dobré tento výsledek replikovat v několika dalších experimentech. Věřím, že potom má šanci ovlivnit chápání role deskriptivních norem u světové vědecké komunity. Výsledek této práce má ale šanci ovlivnit i tvorbu environmentálních kampaní zaměřených na změnu proenvironmentálního chování. Práce ukazuje, jak je možné za pomoci relativně jednoduchého informačního nástroje ovlivňovat motivaci lidí k environmentálně významnému chování. Takový nástroj může být velice jednoduše uplatněn prakticky v jakékoli environmentální kampani.

5. Práce se zdroji, použitá literatura

Diplomantka načetla při zpracovávání své práce velké množství relevantní literatury a ukázala, že na základě této literatury dovede tvůrčím způsobem formulovat vlastní teoretická východiska. Velice kladně hodnotím fakt, že autorka byla schopná si v relativně krátké době osvojit znalosti sociálně psychologické literatury relevantní pro zvolenou výzkumnou otázku. Množství a šíři použitých pramenů hodnotím jako zcela dostačující.

Problémem této práce však je, že autorka někdy nepracuje s použitými prameny zcela pečlivě. Autorka např. chybně zaměňuje primární a sekundární zdroje: například uvádí, že růst populace je jedním z faktorů, které představují pro biosféru tlak a dokumentuje tento fakt odkazem (viz s. 8) na studii Ščasný, Urban a Zvěřinová (2013). Protože jsem spoluautorem této studie, vím, že tento fakt je v naší studii pouze zmíněn a sami odkazujeme na jiné primární zdroje. To měla udělat i sama autorka. Jiným příkladem je tvrzení uvedené na téže straně, že dopady za životní prostředí zaznamenáváme v situacích, kdy se kumuluje množství chování jednotlivých individuí, dokladované odkazem na studii "Thøgersen (2014)". Ačkoli se v Thøgersenově studii můžeme s tímto názorem skutečně setkat, není toto zjištění výsledkem této studie a jako odkaz by proto bylo vhodné zvolit jinou studii. Podobných příkladů bychom v práci našli mnoho. V některých případech autorka přiznaně používá sekundární citaci (např. na s. 21 cituje Riesmana "[in Keller, 2005]"), ačkoli by bývalo bylo lepší dohledat primární zdroje. Jako problematický hodnotím i fakt, že autorka odkazuje (např. na s. 25) na učební texty "(Rynda, 2012: 72)" nebo v některých případech (s. 23) zdroj v seznamu literatury neuvádí – jako u citace "(Novák, 2011)" – ačkoli z osobní komunikace s autorkou vím, že tento zdroj skutečně existuje a autorka z něj vycházela.

6. Struktura práce

Rozdělení práce na teoretický úvod a samotnou empirickou práci je u vědeckých prací obvyklé a autorka relativně dobře obě části propojila. Dílčí problém však vidím v tom, jakým způsobem je strukturována teoretická část práce. Autorka rozpracovala zbytečně do šířky některé části práce, v nichž definuje a klasifikuje pojmy, které nikde dále v práci již nevyužívá. To se týká např. části 2.3, v níž popisuje různé způsoby manipulace sociálních norem, anebo části 2.4, kde vysvětluje pojmy související s pojmem sociální norma. Zbytečné zabíhání do témat nesouvisejících přímo s hlavní výzkumnou otázkou vede bohužel k

tomu, že text se stává povrchním a pro čtenáře zbytečně komplikovaným. Jako ilustraci je možné uvést kapitolu část 1.3, v níž se autorka zabývá mj. Jevonsovým paradoxem, avšak bez toho, že by se zabývala Jevonsovým paradoxem jako zvláštní variantou indukce spotřeby a že by citovala základní empirické práce o této problematice z posledních let (např. Khazzoom, 1980; Sorrell & Dimitropoulos, 2008). Na druhou stranu ovšem autorka nechává klíčové části práce (např. část 2.2, která se týká mechanismu působení deskriptivních norem) zbytečně strohé a relativně málo rozpracované. Tyto vady textu přičítám jednak tomu, že autorka musela velkou část teorie i empirických metod takřikajíc "dostudovat" samostudiem, protože nejsou standardním obsahem kurzu na jejím oboru, a také tomu, že autorka postupně zvyšovala intenzitu své práce, takže poslední části práce vznikaly relativně v chvatu.

7. Formální náležitosti práce

Práce je napsána srozumitelně a čtivým jazykem, což oceňuji tím více, že téma práce bylo pro autorku nové a řadu poznatků, s nimiž v práci pracuje, si musela osvojit až v rámci psaní své diplomové práce.

Práce obsahuje též český a anglický abstrakt, klíčová slova a anglické shrnutí. Tyto části textu jsou podle mého názoru kvalitně připraveny a mají dostatečnou úroveň pro podobný typ práce.

Grafická úprava práce vyhotovení tabulek a grafů je velmi dobré. Kladně hodnotím, že styl práce vychází ze stylu APA, který je světově nejpoužívanějším formálním stylem užívaným v sociálních vědách.

8. Celkové hodnocení práce

Práci pokládám za teoreticky dobře zakotvenou a inovativní. Autorka v práci prokázala, že dokázala zvládnout metody empirické analýzy na úrovni, která je pro podobný typ práce a vzhledem ke zvolenému tématu postačující. Kladně také hodnotím fakt, že se autorka nebála pustit do oblasti výzkumu, která pro ni byla relativně nová a že se pustila také do náročného samostudia empirických analytických metod, které byly podmínkou pro vypracování této diplomové práce. Celkově velmi dobré úrovni práce ubírají bohužel body některé problematické aspekty práce, které jsem již zmínil (viz body 5 a 6). Práci by určitě prospělo, kdyby autorka mohla nechat text takřikajíc "odležet" a následně se k němu vrátit a některé části práci upravit, jak jsem naznačil výše. Nicméně tyto mé výhrady jsou dílčí a neoslábují přínos empirické části práce. Vzhledem k výše uvedenému musím bohužel hodnocení práce snížit a hodnotím ji jako velmi dobrou a navrhuji jí bodové ohodnocení 15 bodů. Práci navrhuji k obhajobě.

Otázky do diskuze:

1. Zkuste prosím shrnout hlavní teoretické přínosy Vaší práce? Jakým způsobem Vaše práce rozšiřuje a mění naše chápání vlivu sociálních norem na proenvironmentální chování a na chování obecně?
2. Jakým způsobem by se daly využít výsledky Vaší práce prakticky, např. při přípravě environmentální kampaně?
3. Je možné Vaším výsledkům důvěřovat, i když Váš výzkum byl postaven na datech, která nejsou reprezentativní? Jinými slovy, nepostrádá Vaše studie externí validitu?

3. Jakým způsobem by se dala práce dále rozšířit? Jaká doporučení byste dala výzkumníkům, kteří by ve Vaši práci chtěli pokračovat?
4. Obecně k problematice sociálních norem: kdybyste si znovu měla vybírat výzkumné téma pro svou diplomovou práci, jaká problematika spojená se sociálními normami by Vás nejvíce zajímala? Jaký výzkum byste realizovala?

V Praze, 27.5. 2015, Jan Urban, v.r.

Zdroje citované v posudku

- Cialdini, R. B. (2003). Crafting Normative Messages to Protect the Environment. *Current Directions in Psychological Science*, 12(4), 105–109. <http://doi.org/10.1111/1467-8721.01242>
- Khazzoom, J. D. (1980). Economic Implications of Mandated Efficiency in Standards for Household Appliances. *The Energy Journal*, 1(4), 21–40.
- Schultz, P. W. (1999). Changing behavior with normative feedback interventions: A field experiment on curbside recycling. *Basic and Applied Social Psychology*, 21(1), 25–36.
- Schultz, P. W. (2007). The constructive, destructive, and reconstructive power of social norms: Research article. *Psychological Science*, 18(5), 429–434.
- Schultz, P. W. (2014). Strategies for Promoting Proenvironmental Behavior: Lots of Tools but Few Instructions. *European Psychologist*, 19(2), 107–117. <http://doi.org/10.1027/1016-9040/a000163>
- Smith, J. R., & Louis, W. R. (2008). Do as we say and as we do: The interplay of descriptive and injunctive group norms in the attitude–behaviour relationship. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 647–666. <http://doi.org/10.1348/014466607X269748>
- Smith, J. R., Louis, W. R., Terry, D. J., Greenaway, K. H., Clarke, M. R., & Cheng, X. (2012). Congruent or conflicted? The impact of injunctive and descriptive norms on environmental intentions. *Journal of Environmental Psychology*, 32(4), 353–361. <http://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.06.001>
- Sorrell, S., & Dimitropoulos, J. (2008). The rebound effect: Microeconomic definitions, limitations and extensions. *Ecological Economics*, 65(3), 636–649.
- Urban, J., Zvěřinová, I., & Ščasný, M. (2012). What motivates Czech consumers to buy organic food? *Sociologický Časopis/ Czech Sociological Review*, 48(3), 509–536.
- Webster, M., & Sell, J. (2007). *Laboratory Experiments in the Social Sciences*. Academic Press.

Zelditch, M. (2007). The External Validity of Experiments That Test Theories. In M. Webster & J. Sell (Eds.), *Laboratory Experiments in the Social Sciences* (pp. 87–112). New York, NY: Elsevier.